

| ALLAN TØNNESEN UNDER MEDVIRKEN AF DITLEV TAMM, AUDUN LEM, KAARE SEEBERG SIDSELRUD, HANS CAPPELEN, JØRGEN ELSØE JENSEN & STEEN THOMSEN: *Magtens besegling. Enevoldsarveregeringsakterne af 1661 og 1662 underskrevet og beseglet af stænderne i Danmark, Norge, Island og Færøerne*, Heraldisk Selskab og Syddansk Universitetsforlag, Odense 2013, 583 s., 398,40 kr.

Sit bidrag „Adelen og Arvehyldingen“ i festskriftet til Erik Arup (1946) indledte Albert Fabritius med at fastslå, at en nærmere undersøgelse af, hvem der som repræsentanter for det danske samfund underskrev Enevoldsarveregeringsakten i 1661, aldrig var foretaget. Dernæst skrev han, at en analyse af underskriftrækkerne turde være „af nogen Interesse, fordi man derved vil kunne faa bestemt, hvor bredt eller hvor snævert Grænserne for Repræsentationen er afstukket, og faa fastslaaet, i hvilken Grad disse Grænser er blevet udfyldt ...“. En sådan analyse foreligger nu med dette imponerende værk, hvis hovedforfatter er heraldikeren og bomærkeeksperten Allan Tønnesen. Det omfatter ikke blot akterne underskrevet og beseglet af danske adelige, gejstlige og fremtrædende borgere, men også de akter, som norske adelige, gejstlige, fremtrædende borgere og bønder samt de kompetente personer i Island og på Færøerne underskrev og beseglede. I alt er der tale om 2297 personer/underskrifter og et lidt mindre antal segl, der giver et øjebliksbillede af det dansk-norske monarkis elite i 1661-1662 og dens foretrukne symbolsprog.

Arvehyldingen i København i oktober 1660 gjorde kongemagten arvelig i Frederik 3.s slægt, og Enevoldsarveregeringsakterne fra 1661 og 1662 fastslog den kongelige enevælde. Disse „sociale kontrakter“ og Kongeloven, officielt dateret 1665, gør den dansk-norske enevælde til et unikt fænomen i datiden. Det er derfor ikke uden interesse at se nærmere på, hvem der faktisk overlod kongeslægten eneherredømmet. I værket gøres der kort rede for den historiske baggrund, og Ditlev Tamm ridser de statsretlige aspekter op.

For den danske adels vedkommende skulle hver voksen mand principielt underskrive. Det blev pålagt oversekretær i Danske Kancelli, Erik Krag, at rejse rundt i landet for at få de ønskede underskrifter. I det nævnte bidrag fra 1946 har Albert Fabritius foretaget en vurdering af, hvor mange der faktisk underskrev. Han kom frem til, at 37,85 % ikke gjorde det. Det er naturligt at sætte de manglende underskrifter i relation til den modvilje mod enevældens indførelse, der måtte forventes fra adelig side. Allan Tønnesen er imidlertid kommet frem til, at kun 197 ud af 668 mulige skrev under. Der mangler således underskrifter fra 469 adelsmænd, hvilket giver 29,5 %, der har underskrevet, og 70,5 %, der ikke har. Blandt ikke-underskriverne er der ad-

skillige, der tilhørte de store og betydende slægter. Alle de adelige segl indeholder et våbenskjold, der i den givne sammenhæng ikke frembyder noget nyt, da de er kendt i forvejen.

Alle bisper, provster og sognepræster samt universitetets professorer, Sorø-akademiets lærere og kanniker ved domkirkerne skulle underskrive for den danske gejstligheds vedkommende. Hans Svanes „famulus“ Peder Andersen fik til opgave at indsamle de mange underskrifter, hvilket næsten lykkedes, idet kun 60-70 præster ud af 1052 mangler blandt underskriverne. I modsætning til adelen havde gejstligheden en positiv indstilling til enevælden. Heraldikken og symbolikken i de gejstlige segl analyseres grundigt. Næsten halvdelen har kristelige eller alment allegoriske motiver, især hjertet (Kristi kærlighed), helligåndsdue og pelikanen, der nærer sine unger med sit eget blod, og f.eks. memento mori-symboler, timeglas, eller en trane med en sten i kloen som symbol på årvågenhed. En mindre gruppe bruger regulær heraldik; af dem stammede nogle fra lavadelige slægter. En stor gruppe bruger initialer i deres segl og andre bomærker. Mange af de valgte motiver spiller på ejermandens navn. De mange symbolfyldte segl giver indblik i de pågældendes motiv for valget af det billedlige udtryk.

Det samme gælder for borgerstanden, der kun skulle underskrive ved repræsentanter, i princippet borgmestre og rådmænd samt de to fornemste borgere i hver købstad. 419 underskrifter fra 57 købstæder blev indsamlet af en kancellisekretær. Blandt dem er også enkelte byfogders underskrift, skønt byfogderne var kongens mænd. Seglmotiverne er for næsten halvdelens vedkommende bomærker, hvilket er forventeligt, da brugen af bomærker især karakteriserer de ikke-adelige. De fleste bomærker hører til merkurstav- eller firtal-typen, der har fået denne betegnelse, fordi handelsmænd ofte benyttede den. Kristeligt-allegoriske motiver bruges af en mindre gruppe, og andre bruger initialer eller våbenskjolde. Der er eksempler på borgere, der tidligere vides at have brugt et bomærke, men nu har antaget et heraldisk våben som udtryk for en voksende selvfølelse.

I Norge fandt der først i august 1661 en arvehylding sted – med kronprins Christian (V) som genstand. Få dage efter skulle Enevoldsarveregeringsakten underskrives. Den blev ikke bragt rundt i landet til underskrift, som tilfældet havde været i Danmark. Repræsentanter for de norske stænder måtte give møde på Hovedtangen ved Akershus, som det tidligere havde været skik ved norske kongehyldinger. Alle af adel skulle komme til stede og hver lagmand og biskop, to kanniker fra hvert domkapitel, alle provster og to præster af hver „skiprede“ (herred), fra hver købstad en borgmester, to rådmænd og to andre fornemme borgere samt to lagrettemænd med to såkaldte bonde-

lensmænd fra hvert præstegæld (sogn). Lagmændene var dommere i Norges tolv lagretter. Lagrettemændene var lokale lægmandsdommere. Lagrettemænd og bondelensmænd var bønder og talte 408 personer mod adelens 18, gejstlighedens 87 og byernes 37. Den store repræsentation af bønder modsvarede ikke af noget tilsvarende i Danmark, hvor ingen bonde underskrev Enevoldsarveregeringsakten.

Adelen i Norge var fåtallig og bestod hovedsagelig af danske eller indvandrede tyske adelige. De 18 tilstedeværende repræsenterede ca. 1/3 af det samlede antal slægter. I seglene ses deres respektive våbener. De øvrige norske stænder mødte forholdsvis talstærkt op. Gejstlighedens og borgerstandens segl indeholder nogenlunde de samme motiver som de tilsvarende danske stænders og stort set i samme indbyrdes forhold.

Den norske heraldiker Hans Cappelen gør med rette en del ud af sin redegørelse for de mange segl tilhørende norske bønder. I henhold til den lovgivning, der var gældende for Norge, skulle lagrettemændene have et signet. Motivet i dem er for de allerfleste bondesegls vedkommende bomærker, hvad der ikke kan overraske. Der er også mange monogrammer. I nogle af seglene ses heraldiske figurer i skjold.

Islændingene viste sig noget modvillige til at aflægge hyldingseden, men i juli 1662 lykkedes det lensmanden Henrik Bielke at få dem til det. 109 personer underskrev Enevoldsarveregeringsakten. Af dem var 44 gejstlige og 56 lovmænd, sysselmænd eller lovrettemænd. Ingen af dem var fra de østlige dele af landet. Kun 13 føjede deres segl til underskriften. De 4 viser et adeligt våbenskjold, 5 har en figur, hvoraf nogle står i et skjold, og 4 har initial eller bomærke. Det ringe antal segl skyldes næppe manglende vilje til at besegle, men at brugen af segl ikke var almindelig i Island.

På Færøerne underskrev 41 personer Enevoldsarveregeringsakten i august 1662. Kun få fra de sydlige øer mødte frem, men det skyldtes formentlig vejrforholdene. Af underskriverne udgjordes de 12 af præster, lagmanden, sorenskriveren og sysselmænd. 29 var kongsbønder eller andre. Enkelte segl viser en skjoldlignende figur, men de fleste har et bomærke.

De danske enevoldsarveregeringsakter med underskrivernes navne har tidligere været udgivet af C.F. Wegener, men uden nærmere analyse. Langt den største del af det nu foreliggende værk udgøres af fotografier af hvert eneste segl, hvortil der er føjet en beskrivelse af seglets indhold og biografiske oplysninger som fødsels- og dødsår, titel i underskrivelsesåret, godsbesiddelse, geografisk tilhørsforhold, uddannelse, karriere, slægtskab med andre underskrivere, portrætter, gravsten og epitafier om hver enkelt i det omfang, det har været muligt at finde sådanne oplysninger i genealogisk, biografisk, heraldisk og

topografisk litteratur, embedsetater, byhistorier, databasen islendin-ga-bok.is m. m. Tilsvarende oplysninger er meddelt for dem, der kun har underskrevet. Denne del af værket er en kraftpræstation. Efter de mange sider med enkeltoptagelser følger faksimilegengivelser af hver dokumentside, hvor man får et glimrende indtryk af hver enkelt persons underskrift, der dog for de norske bønders vedkommende ikke er egenhændige. Laksegl kan være vanskelige at fotografere. Niels Duve og det norske Riksarkiv kan være de mange fine optagelser bekendt. Et resumé på fransk indgår i værket, der afsluttes med forfatterens biografier og et navneregister. Med dette enestående værk har dyrkere af forfatningshistorie, mentalitetshistorie, socialhistorie, slægtshistorie, heraldik, bomærker m.m. fået en let håndterlig adgang til et vældigt kildemateriale.

Nils G. Bartholdy

| **KÅRE LAURING:** *Slaverne dansede og holdt sig lystige – en fortælling om den danske slavehandel*, Gyldendal, København 2014, 368 s., 299,95 kr.

Kåre Lauring har skrevet en spændende og godt formidlet bog om den danske slavehandel. Bogen er inddelt i fire dele, som handler om henholdsvis den europæiske ekspansions historie, etableringen af den danske slavehandel, slavehandlens praktiske gennemførelse og endelig den danske slavehandels ophør i begyndelsen af 1800-tallet.

I bogens første del beskrives den europæiske ekspansion fra den iberiske dominans i 1400- og 1500-tallet over den nordvesteuropæiske dominans i 1700- og 1800-tallet op til den intense rivalisering mellem europæiske kolonimagter, som kulminerede ved Berlin konferencen i 1884. I denne del sætter Lauring rammen for resten af fortællingen. Han understreger, at selvom overskuddet ved slavehandlen var beskedent, var handlen med til at fremme udviklingen af et atlantisk marked, der omfattede det vestindiske sukker og europæiske landbrugs- og industrivarer. Denne udvikling var ikke styret af en overordnet europæisk plan. Kolonialismen skabte sin egen dynamik, som europæerne ikke var i stand til at styre.

Anden del af bogen handler om etableringen af den danske slavehandel, og her får vi først og fremmest en handelshistorisk gennemgang, som bringer os fra de første spæde forsøg på at handle med Guinea i 1600-tallet, dannelse af Vestindisk-guineisk Kompagni i 1674, frisættelsen af handlen i 1754 og op til oprettelsen af det Det kgl. oktrojerede danske Handels-societet i 1765. Den gennemgående fortælling i dette afsnit handler om manglende profit, men via sine tætte